

PIRLEPES TILEGENOV DRAMALARINIŃ IDEYA-TEMATIKALIQ ÓZGESHELIKLARI

Dawilbaev Damir Polatovich

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutiniŃ Nókis filiali studenti

E-mail: damirdawilbayev@gmail.com

Annotaciya: Maqalada qaraqalpaq milliy dramaturgiyasiniŃ rawajlanıwına óz úlesin qosqan belgili dóretiwshi, dramaturg P.TilegenovtiŃ dramalıq shıǵarmalarına tallaw jasalǵan. Olardıń ideya-tematikalıq baǵdarları, mazmunlıq tárepi úyrenilgen.

Tayanış sózler: dramaturgiya, drama, komediya, telepostanovka, tragediya.

Abstract: The article analyzes the dramatic works of P. Tilegenov, a famous creator and dramatist who contributed to the development of Karakalpak national dramaturgy. The artistic content, idea-thematic features of these works are organized.

Key words: dramaturgy, drama, comedy, television drama, tragedy.

Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken kórkem óner ǵayratkeri, belgili dramaturg Pirlepes Tilegenov qaraqalpaq mádeniyattanıwında eń dáslepki kásiplik tálim alǵan tulǵalardıń biri.

P.Tilegenov ádebiy dóretiwshilik penen 50-jıllardan baslap shuǵıllanǵan. Ol «Birinshi gudok» (1953), «Begjap tragediyası» (1965), «Qılmısker kim?» (1973), «Analar» (1975), «Namıs» (1976), «Adamnıń táǵdiri», «Jeti million» usaqan bir neshshe dramalıq shıǵarmalardıń avtorı. Onıń kóplegen pyesaları Ózbekstan, Qazaqstan, Tájikstan, Qırǵızstan teatrlarınıŃ saxnalarında qoyıldı. JazıwshınıŃ shıǵarmalarınıŃ ishinde «Begjap tragediyası», «Insan táǵdiri», «Kóleńke» pyesaları qaraqalpaq ádebiyatınıŃ dramaturgiyasına salmaqlı úles qosqan shıǵarmalar bolıp esaplanadı [1:520].

Dramaturg 60-jıllardıń ózinde-aq qaraqalpaq dramaturgiyasına jańa formalar alıp kirdi. Onıń «Begjap tragediyası» usı dáwirlerdegi muzıkalıq dramadan realistlik tariyxıy dramaǵa ósip ótken shıǵarmalardan biri boldı. Bul drama 1963-jılı qayta islenip, ideyalıq-kórkemlik sapası ádewir jetilisti, qızıqlı xarakter, dramalıq keskin konfliktler jaratıw jaǵınan bir qansha tabıslarǵa eristi. Dramadaǵı Azat, Perida hám xiyleker, aqıllı Qutlımurat obrazları hár tárepleme jetiliskeń obrazlar bolıp, olar xaqıyqıy kórkemlik penen isenimli sáwleleniwın tapqan.

Avtordıń «Kóleńke» pyesasını «Hújdan» degen at penen saxnalastırılǵan. Pyesada bekkem shańaraq qurıw, hadal jasaw máseleleri isenimli hám kórkem etip órtaǵa qoyılǵan. Pyesa qaharmanları bolǵan erli-zayıplı Ádilbek hám Závre obrazları bizlerdi ómirde qıraǵı bolıwǵa, ómirden óz ornımızdı tabıwǵa shaqırıp turadı. Pyesada talaba gezinde turmısqa shıǵıp, jas balalı bolǵan Jámiyla degen kelinshektiń táǵdiri sóz etiledi. Pyesa waqıyalarınıń rawajlanıw barısında pyesa qaharmanı Jámiylanıń kúyewi Ádilbekten aldanıp qalǵanlıǵın kóremiz. Avtor Jámiyla obrazınıń qarama-qarsı sıpatı retinde Závre obrazın dóretken. Závre dúnyaǵa duzaq qurǵan, mal-dún'ya tabıw ushın barlıq haramshılıqlardan da qaytpaytuǵın dúnyaxor, jalatay hayaldıń tipi. Ádilbek te turmısta jeke-siyrek bolsa da ushırasıp turatuǵın kórseqızar, jeńil minezli, ómirdiń qıyınshılıǵınan qashıp, ańsat ómir keshiriwdi kúseytuǵı nákas adamlardan esaplanadı. Onıń bul nákaslıq sıpatı nızamsız háreketler islep, haq kókirek Júginistey jigitlerge jalǵan hújjetlerge qol qoydırıp, onı «otqa ısırıp salmaqshı» bolǵan háreketlerinen ayqın seziledi [3]. Ádilbek te turmısta jeke-siyrek bolsa da ushırasıp turatuǵın kórse qızar, jeńil minezli, ómirdiń qıyınshılıǵınan qashıp, atısal ómir keshiriwdi kúseytuǵın nákas adamlardan esaplanadı. Onıń bul nákaslıq sıpatı Závreni aqsha menen «jıǵıp alıw» ushın nızamsız háreketler islep, haq kókirek Júginistey jigitlerge jalǵan hújjetlerge qol qoydırıp, onı «otqa ısırıp salmaqshı» bolǵan háreketlerinen ayqın seziledi. Shıǵarmanıń aqırında Ádilbek ómirden tis jep, qáte-kemshilikleri ushın Jámiladan keshirim sorap keledi. Biraq, onıń insaniyatqa, nizamǵa qarsı islegen qilmisların Jamila keshire almaydı, «qınır isi» ushın Ádilbek zań aldında juwap beriwge májbúr boladı.

Dramaturg úlken-kishi kólemdegi 20dan aslam piesalar jazdı. Olardıń birazı respublikamız teatrlarında qoyılsa, birazı tuwısqan respublikalardıń teatrın saxnalarında kóp ǵana tamashagóylerdiń dıqqatına ılayıq boldı. Onıń «Insan táǵdiri» draması tiykarında jazılıp, Ózbekstan televideniyesi arqalı kórsetilgen kóp seriyalı «Bir tragediya izinen atlı» atlı telepostanovkası tamashagóylerimizde oǵada úlken qızıǵıwshılıq tuwdırdı [4:2]. Avtordıń qaysı dramasıń alsaq ta onda turmısımızdaǵı belgili bir tarawdaǵı kórinislerdi oy elegen ótkerip, unamsız táreplerine jek kóriwshilik, unamlı táreplerine súyiwshilik oyatıwǵa háreket etedi.

Mádeniyat, kórkem óner hám ádebiyat tarawlarında etken miynetleri, qaraqalpaq milliy teatrı ónerin rawajlandırıwǵa qosqan salmaqlı úlesleri ushın P.Tilegenov Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesiniń Húrmet jarlıǵı menen sıylıqlanǵan hám ol «Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen mádeniyat xızmetkeri» húrmetli ataǵın alıwǵa miyasar boldı. Ol qaraqalpaq milliy akademiyalıq teatrınıń belsendi dramaturgleriniń biri boldı [2:78].

Ulıwmalastırıp aytqanda, P.Tilegenov dramaturg sıpatında qaraqalpaq teatr óneriniń rawajlanıwına úlesqosıp, óziniń ideya-tematikalıq hám kórkemlik jaqtan qunlı piesaları menen tamashagóy kewlinen orın aldı. Sol sebepli de P.Tilegenov qaraqalpaq dramaturgiyası tariyxında óziniń salmaqlı ornına iye dóretiwshi bolıp esaplanadı.

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR

1. Allambergenov K, Orazimbetov Q, Paxratdinov A, Bekbergenova M. XX ásir qaraqalpaq adebiyati tariyxı. I bólim. Tashkent, «Sano-standart», 2018.
2. Исмаилова М. Бердақ номидаги қорақалпоқ давлат академик муסיқали театрига 90 йил // «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи». Переяслав-Хмельницький – 2018.
3. Рзаева Р. Көркем өнер хэм әдебият бостанында... // «Қарақалпақ әдебияты», 2019, февраль.
4. Тилегенов П. Жети миллион өмир (драмалар) Нөкис, «Қарақалпақстан», 1988.